

Олена БУЯНОВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-0427-1214
викладач кафедри іноземних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.buianovska@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування іншомовної комунікативної компетентності у вищих навчальних закладах, що є пріоритетним напрямом навчання англійської мови. Визначено першочергові завдання, що висуваються до підготовки фахівців нового покоління. Розкрито значення поняття «іншомовна комунікативна компетентність». Визначено три структурні компоненти іншомовної комунікативної компетентності. У статті визначено комунікативну компетентність як рівень володіння мовними, мовленнєвими та соціокультурними знаннями, навичками і вміннями, що дозволяють майбутнім фахівцям ефективно спілкуватися і доцільно обирати свою мовну поведінку в залежності від різних факторів спілкування. Визначено, що комунікативна компетентність передбачає опанування усіма видами мовної діяльності та основами культури усного і писемного мовлення, які ґрунтуються на соціокультурній базі знань. Проблема формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців може бути розв'язаною через залучення студентів до процесу спеціально організованого навчання спілкування, що дасть змогу сформувати модель комунікативної компетентності з мовними, мовленнєвими, соціокультурними та навчально-пізнавальними компонентами, оскільки вона є надзвичайно значущою не лише в повсякденному житті, але і в професійній сфері. Практичне використання іноземної мови під час її вивчення дозволяє сформувати у студентів вміння сприймати зміст висловлювання та оволодіти мовним матеріалом для побудови речень на автоматизованому рівні, що дозволить вільно орієнтуватися у іншомовному середовищі та адекватно реагувати на різні мовленнєві ситуації. Крім того, комунікація у процесі навчання сприяє подоланню мовного бар'єру, дозволяє формувати у здобувачів вищої освіти професійні компетентності та інтенсифікувати навчальний процес. Автор висвітлює питання ролі й лінгводидактичних можливостей використання комунікативних методів у процесі розвитку мовної особистості. Розглянуто та проаналізовано значення активних та інтерактивних методів навчання у формуванні іншомовної комунікативної компетентності студентської молоді у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: іншомовна освіта, іншомовна комунікативна компетентність, освітній процес вищого закладу освіти.

Olena BUIANOVSKA,
orcid.org/0000-0003-0427-1214
Lecturer at the Foreign Languages Department
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) o.buianovska@kubg.edu.ua

FORMATION FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT

The article reveals the problem of formation of foreign language communicative competence in higher educational institutions, which is a priority area of English language teaching. The priority tasks set for the training of new generation specialists have been identified. The meaning of the term "foreign language communicative competence" is revealed. The three structural components of foreign language communicative competence are determined. The article defines communicative competence as the level of knowledge of language, speech and socio-cultural knowledge, skills and abilities that allow future professionals to communicate effectively and choose their language behavior depending on various factors of communication. It is determined that communicative competence involves mastering all types of language activities and the basics of oral and written culture, which are based on the socio-cultural knowledge base. The problem of forming foreign language communicative competence of future professionals can be solved by involving students in the process of specially organized communication training, which will form a model of communicative competence with language, speech, sociocultural and educational components, as it is extremely important not only in everyday life, but also in the professional sphere. The practical use of a foreign language during its study allows students to develop the ability to perceive the meaning of speech and master the language material for framing sentences at the automated level, which will allow you to know where it's at a foreign language environment and respond properly to different verbal situations. In addition, communication in the educative process helps to overcome the language curtain, allows students

to develop professional competencies and intensify the learning process. The issues of the role and linguistic-didactic possibilities of using communicative methods in the process of language personality development are covered. We analyzed the importance of active and interactive teaching methods in the formation of foreign language communicative competence of student youth in higher education establishment.

Key words: foreign language education, foreign language communicative competence, educational process of higher education establishment.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку освітніх процесів в Україні актуалізується питання щодо оновлення та модернізації навчально-виховної моделі вищої школи. Ключовим моментом реалізації мовного стандарту освіти є чітка налагоджена система взаємоінтеграції всіх структурних елементів навчально-виховного процесу. Так, відповідно до державного стандарту, метою навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах є оволодіння студентами основами іншомовного спілкування, у процесі якого здійснюються освіта, виховання і розвиток особистості. Державним стандартом визначається рівень володіння іншомовним спілкуванням, досягненням якого є обов'язковим для здобувачів вищої освіти. Нові завдання вимагають змін у рівнях володіння іноземними мовами, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання адекватних форм та видів контролю.

Основними завданнями стає формування і розвиток у майбутніх фахівців іншомовних комунікативних компетенцій, дослідницьких умінь і навичок, користуватися сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями в своїй професійній діяльності, здатності швидко реагувати на мінливі соціально-економічні умови. Першочергового значення набуває формування комунікативного потенціалу особистості, оскільки майбутні фахівці потребують не тільки загальної освіти, а й формування комунікативної компетентності, оскільки сучасні умови ринку праці вимагають інтенсивного усного і письмового іншомовного спілкування.

Комунікативна компетентність є одним із найважливіших чинників, що обумовлює високий професіоналізм майбутнього фахівця. Вона виявляється в здатності встановлювати емоційні контакти з різними учасниками спілкування, підтримувати довірчі стосунки, здатності розуміти внутрішній світ співрозмовника, уміння слухати учасника діалогу, емоційно реагувати на переживання співрозмовника, здатності до співробітництва, змінювати стиль спілкування в залежності від обставин, досягнення компромісів, угод тощо. Отже, комунікативність – одна з головних рис майбутнього фахівця. На сьогодні існує значна

кількість досліджень, присвячених стану сформованості комунікативної компетентності в різних галузях науки: соціології, психології, лінгвістики. Проте в педагогічній галузі це питання не достатньо вивчено і виникає необхідність дослідження особливостей формування іншомовної комунікативної компетентності. Отже, проблема формування іншомовної комунікативної компетентності у вищих навчальних закладах виявляється актуальною й на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комунікативний підхід сформувався в результаті методичного осмислення наукових досягнень вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідженню особливостей та розвитку комунікативної компетентності особистості присвячені праці О. Волченко, С. Ніколаєвої, Т. Симоненко та ін. Формуванню комунікативної культури майбутніх фахівців приділили увагу у своїх працях М. Буланова-Топоркова, Н. Волкова та ін. У працях І. Архипова, К. Платонова, О. Солдатченко розглянуто проблему формування комунікативних здібностей студентів. Структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя обґрунтували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін. Проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови досліджували Л. Бурман, Л. Гапоненко, Г. Гонтар, І. Копилова, О. Ярова та ін. У здійснених останнім часом наукових дослідженнях має місце розробка відповідних іншомовних та комунікативних компетенцій для фахівців філологічних спеціальностей, в той час як для спеціалістів інших професій (немовних спеціальностей) розробка іншомовних компетентностей, необхідних для ефективної професійної практики, потребує уточнення.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей формування комунікативної компетентності студентської молоді у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Згідно з європейськими документами про освіту комунікативна компетентність введена до переліку основних компетенцій, що визначаються як «набір знань, навичок та відношень, що стосуються ситуації».

Зміст поняття комунікативної компетентності по-різному трактується у науково-педагогічних дослідженнях. Так, комунікативна компетентність розглядається як сукупність відповідних комунікативних знань про норми, правила спілкування та здатність реалізувати їх на практиці в комунікативному процесі. Д. Ізаренков, П. Растянников та Е. Руденський вважають, що це здатність встановлювати контакти з суб'єктами комунікативного процесу та взаємодіяти з ними.

Аналіз досліджень та публікацій дозволяє дійти висновку, що «іншомовна комунікативна компетентність» поступово зазнає переосмислення, у зв'язку з тим, як змінюється соціальна дійсність, уточнюються цілі навчання іноземних мов у суспільстві. Тому багато дослідників пов'язують іншомовну комунікативну компетентність зі здатністю особистості до вивчення іноземних мов і до спілкування цією мовою з представниками інших культур. Зокрема, Н. М. Бідюк визначає іншомовну комунікативну компетентність як сукупність здібностей, знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей, ініціатив та комунікативного досвіду особистості, необхідних для розуміння чужих та продукування власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування (Бідюк, 2012: 160).

Н. М. Ізорія тлумачить іншомовну комунікативну компетентність як інтегральну особистісно-професійну якість людини з певним рівнем мовної освіти, яка реалізується у готовності на певній основі до успішної, продуктивної та ефективної діяльності з використанням комунікативних та інформативних можливостей іноземної мови, забезпечує можливість ефективної взаємодії з оточуючим середовищем за допомогою відповідних мовних компетенцій (Ізорія, 2008: 4).

Як справедливо зазначає В. Вдовін, комунікативна компетентність виступає ще й як рівень здатності використовувати іноземну мову залежно від ситуації, та формулює три основні умови комунікативної організації навчання: 1) спрямованість усього процесу навчання на вироблення мовних навичок, а не лише на здобуття мовних знань; 2) комунікативний характер переважної більшості вправ, що пропонуються студентам на заняттях; 3) розвиток у студентів потреби в іншомовній комунікації.

Ми погоджуємося із Н. Б. Завіниченко, що варто виділяти три компоненти іншомовної комунікативної компетентності: гностичний – система знань про сутність та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі іншомовного спілкування, загальнокультурна компетент-

ність. Комунікативний – комунікативні вміння, які дозволяють встановлювати контакт із співрозмовником; культура мовлення; перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера спілкування. Емоційний – готовність вступати в діалогічні взаємини, розвинуті емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція та психоемоційний стан (Завіниченко, 2003: 47).

Процес формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців повинен бути спрямованим не лише на формування у студентів здатності до практичного використання іноземної мови у різноманітних ситуаціях, але й до міжкультурного спілкування.

Набуття іншомовної комунікативної компетентності дозволить майбутньому фахівцеві здійснювати спілкування на діалогічному рівні в межах фахової тематики, а також володіти зв'язним монологічним мовленням на рівні як самостійно підготовленого, так і непідготовленого висловлювання, розуміти діалогічне та монологічне мовлення в межах фахової тематики; отримати необхідну інформацію, перекласти необхідний матеріал; володіти навичками двостороннього усного і письмового перекладу; знати основи ведення ділової документації іноземною мовою. Це, звичайно, вимагає створення відповідного психолого-педагогічного мікроклімату у студентському колективі. Тому, на нашу думку, на викладача в такому випадку покладається велика відповідальність, бо комунікативна активність студентів передбачає активну участь у всіх видах лінгвістичної діяльності.

Педагогічна теорія та практика налічує декілька типів класифікації методів навчання, а саме: пасивні, активні та інтерактивні. Однак, з огляду на досліджувану проблему, розглянемо лише активні та інтерактивні методи навчання. В межах застосування активних методів студент виступає суб'єктом навчання, виконує творчі завдання, вступає з іншими у конструктивний діалог. Інтерактивне навчання побудоване на взаємодії та співробітництві, його суть полягає у взаємодії та співробітництві усіх суб'єктів освітнього процесу (Добротвор, 2009).

Аналіз теорії і практики мовної освіти свідчить, що при формуванні комунікативної компетентності повинні домінувати методи, в основі яких інтерактивна діяльність (вербальна і невербальна), наприклад: групове обговорення навчально-тематичних питань; дискусія; рольова гра, «діалог культур»; «займи позицію»; «зміни

позицію»; виконання комунікативних завдань (скажімо, описування комунікативних ситуацій); інсценування діалогічних текстів, життєвих ситуацій; кейс-метод; комунікативні тренінги.

Інтерактивний метод навчання значно сприяє покращенню комунікативних навичок у студентів. Сутність даного методу полягає в інтенсивному колективному спілкуванні, зі зміною різних видів комунікативної діяльності, для того, щоб студенти змогли використати отриманий під час навчання досвід в реальних ситуаціях. Важливо, щоб уся діяльність наближалася до безпосереднього спілкування. Групова взаємодія тих, хто навчається направлена на розв'язання цієї проблеми, в якій кожен студент бачить свій внесок, стимулює його активність, спонукає до створення атмосфери взаєморозуміння кожного в результаті діяльності. Ми вважаємо, що найкращим вибором є творчі види робіт, які вимагають спільного пошуку розв'язання проблем, обмін інформацією й думками. Однією із важливих умов активізації комунікативних навичок студентів є присвоєння певної ролі в процесі використання різних ігрових форм навчання, і в першу чергу ділових ігор. Застосування ділових ігор у системі професійної підготовки дає змогу максимально наблизити освітній процес до майбутньої професійної діяльності, студент у спеціально створених умовах «проживає» різноманітні ситуації, які дають йому змогу формувати світогляд, уміння приймати рішення в умовах конфліктних ситуацій, відстоювати свої пропозиції, розвивати навички спільної колективної роботи. На нашу думку, у діловій грі формується уміння долати комунікативні бар'єри, домагатися ефективної взаємодії; вміння ділового спілкування, розуміння та свідоме сприйняття етичних норм ділового спілкування; вміння будувати відносини з будь-яким партнером відповідно до вимог майбутньої професії.

У своїй практиці ми використовуємо ще одним ефективний метод формування комунікативної компетентності – метод дискурсу, який надає можливість обміну індивідуальними ціннісно-смісловими відмінностями. Даний метод розв'язує різноманітні внутрішньоособистісні проблеми студента, дає можливість для пошуку і зміцнення позитивних еталонів у комунікативній поведінці відносно себе, розвиває уміння вислуховувати тощо (Добротвор, 2009).

Такі методи надають навчальному процесу характеру спілкування, допомагають виробити у студентів здатність здійснювати різні функції спілкування – інформаційну, спонукальну, пізнавальну, регулятивну, емотивну, ціннісно-орієнтаційну тощо. У цілому вони підпорядковуються

навчальнокомунікативним цілям – установленню, підтриманню, збереженню контакту, переконанню співрозмовника, спонуканню його прийняти певну пропозицію та ін.

Ми погоджуємося з Е. Палихатою, що, формуючи комунікаційну іншомовну компетентність, доцільно використовувати такі методи, як діалогування, дискусія, диспут. Особливу увагу дослідниця звертає на метод діалогування, який застосовується в організації розмови двох осіб, що мають бажання висловитися для досягнення поставленої мети одного або двох співрозмовників одночасно. Під час діалогування можна використати прийоми семантизації нових лексичних одиниць, прийоми опанування нового матеріалу про діалог, прийоми закріплення набутих знань, умінь і навичок та розвитку мовленнєвих умінь у ситуаціях спілкування. Цьому методу властиві прийоми опрацювання граматичних форм, добір формул мовленнєвого етикету, відбір паралінгвістичних засобів, правил поведінки, урахування ситуації спілкування (Палихата, 2004: 186).

У цілому методи формування комунікативної іншомовної компетентності у вищому навчальному закладі включають способи, спрямовані на розвиток знань і творчих умінь застосовувати ефективні комунікативні стратегії і тактики в різних ситуаціях спілкування. Серед комунікативних умінь можна виокремити: уміння викликати слухацький і читацький інтерес до сказаного студентом як мовцем, володіти вправністю мовного перекодування інформації, орієнтуватися в ситуації спілкування, встановлювати контакт зі співрозмовником, підтримувати розмову, культурно вести дискусію, комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби мовленнєвого спілкування, уміння змінювати власні стратегії мовного впливу, комунікативну поведінку в залежності від комунікативної ситуації та ін.

Висновки. Практична цінність формування іншомовної комунікативної компетентності у вищих навчальних закладах полягає в тому, що вона закладає основи ефективного оволодіння іноземною мовою. Процес формування іншомовної комунікативної компетентності повинен бути спрямований не лише на озброєння майбутніх фахівців системою знань, вмінь та навичок, необхідних для ефективного здійснення іншомовної комунікації, але й на формування глибоко осмисленої, комунікативно-компетентної позиції, що дасть можливість майбутньому фахівцеві самовизначатися, саморозвиватися й самовдосконалюватися в єдиному європейському освітньому просторі, брати участь у його вдосконаленні і творенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя філолога: зміст та структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. праць третьої Міжнародної науково-практичної конференції (12–14 лист. 2012 р.). Львів, 2012. С. 158–160.
2. Добротвор О. В. Умови формування комунікативної компетентності молоді в навчальному процесі. *Наук. вісн. кафедри ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. унту: Мова, освіта, культура: наук. парадигми і сучас. світ*. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. 2009. № 18. С. 154–159.
3. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 2016 с.
4. Изория Н. М. Формирование иноязычной компетентности будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2008. 24 с.
5. Палихата Е. Я. Система навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2004. 416 с.

REFERENCES

1. Bidiuk N. M. Komunikatyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia filoloha: zmist ta struktura [Communicative competence of the future teacher of philology: content and structure]. *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasnii osviti: dosvid, problemy, perspektvy* : zb. nauk. prats tretoi Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (12–14 lyst. 2012 r.). Lviv, 2012. S. 158–160 [in Ukrainian].
2. Dobrotvor O. V. Umovy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti molodi v navchalnomu protsesi [Conditions for the formation of communicative competence of young people in the educational process]. *Nauk. visn. kafedry YuNESKO Kyiv. derzh. linhvist. untu: Mova, osvita, kultura: nauk. paradyhmy i suchas. svit. Serii: Filolohiia. Pedagogika. Psykholohiia*. 2009. № 18. S. 154–159 [in Ukrainian].
3. Zavynychenko N. B. Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho praktychnoho psykholoha systemy osvity [Features of the development of communicative competence of the future practical psychologist of the education system] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv, 2003. 2016 s. [in Ukrainian].
4. Izoriya N. M. Formirovanie inoyazychnoj kompetentnosti budushchih specialistov sfery turizma v vuzah kul'tury i iskusstv [Formation of foreign language competence of future specialists in the field of tourism in the universities of culture and arts] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Moskva, 2008. 24 s. [in Russian].
5. Palykhata E. Ya. Systema navchannia ukrainskoho usnogo dialohichnogo movlennia uchniv osnovnoi shkoly [The system of teaching Ukrainian oral dialogic speech to primary school students] : dys. ... d-ra. ped. nauk : 13.00.02. Ternopil, 2004. 416 s. [in Ukrainian].